

Taalontwikkeling op school

Voor Joep

Taalontwikkeling op school

Bouwen aan taalvaardigheid door interactie

Derde editie

Marianne Verhallen

Ruud Walst

Boom

Met onderstaande unieke activeringscode krijg je via **www.boomstudent.nl** toegang tot de online leeromgeving. Deze code is persoonsgebonden en gekoppeld aan de 3^e editie. Na activering van de code is de online leeromgeving twee jaar toegankelijk. De code kan tot zes maanden na het verschijnen van een volgende editie geactiveerd worden. De code is eenmalig te gebruiken. Ben je docent? Dan heb je jouw activeringscode per e-mail ontvangen. Deze code activeer je op boomdocent.nl.

Omslagontwerp: studio Pietje Precies bv, Hilversum
Illustraties binnenwerk en omslag: Roel Smit, Haarlem
Opmaak binnenwerk: Textcetera, Den Haag

© 2025 Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 978 90 469 0913 3

NUR 842

www.boomstudent.nl
www.boom.nl/hogeronderwijs

Ten geleide

Ik ben het voor honderd procent eens met Marianne en Ruud – de auteurs van dit boek – wanneer ze in hun inleiding schrijven dat als het om goed taalonderwijs gaat, ze heilig in de kracht van de leerkracht geloven. Er bestaan prachtige taalmethodes en -programma's die inzetten op woordenschatonderwijs, op leesstrategieën, enzovoort, maar het is de leerkracht die een taalrijk en taalstimulerend klasklimaat moet creëren zodat alle kinderen maximale taalleerkansen krijgen.

Leerkrachten doen hiertoe elke dag hun uiterste best. Maar verschillende internationale onderzoeken – denk onder andere aan PISA en PIRLS – drukken ons ook met de neus op de werkelijkheid. Aandacht voor taalontwikkeling kan beter en sterker. We zien dit ook in het onderzoek van Peleman et al. (2019). Uit hun onderzoek blijkt dat – zowel kwantitatief als kwalitatief – het taalaanbod en de feedback van de leerkracht, maar vooral de taalproductiekansen van de jongste kleuters beter kan. Nogmaals, leerkrachten doen elke dag hun uiterste best. Zij zijn zich zeer goed bewust van het belang van een goede taalontwikkeling; dat taal de motor is voor leren. Maar uit ander onderzoek blijkt dat diezelfde leerkrachten vaak lage gevoelens van bekwaamheid rapporteren en daardoor ook een zekere handelingsverlegenheid hebben om een krachtige (taal)leeromgeving te creëren zodat alle kinderen kunnen excelleren. Leerkrachten drukken ook een grote nood uit tot meer intensieve en duurzame professionalisering; meer intervisie en professionele leergemeenschappen om van elkaar te leren.

Op dit alles wil het boek van Marianne en Ruud een antwoord formuleren en handvatten en kaders aanreiken. Het biedt leerkrachten kansen om meer kennis te verwerven en vooral om zich gaandeweg competentier te voelen.

De vorige versie van het boek dateerde al van 2011 (tweede druk) en was volgens de auteurs aan herziening toe. Ze hebben het herwerkt op basis van recente nieuwe (wetenschappelijke) inzichten, maar ook door met het materiaal uit de vorige editie aan de slag te gaan met onderwijsprofessionals en daaruit te leren om het boek nog sterker te maken.

Maar de basis is gebleven: de taalgroeimiddelen 'taalaanbod', 'taalruimte' en 'feedback'. Zij blijven de kern van het boek vormen. Er zijn twee krachtige en belangrijke hoofdstukken toegevoegd. Met de 'kloof

tussen schooltaal en thuistaal' willen de auteurs beklemtonen dat de taal of het repertoire van de school en de taal of het repertoire van thuis niet altijd 'matchen' met elkaar en dat leerkrachten zich hier voldoende bewust moeten van zijn. In het tweede toegevoegde hoofdstuk willen de auteurs taal, letters, woorden, zinnen, enzovoort uit hun isolement halen en beklemtonen dat taal samenhangt en interageert met het 'ontwikkelen van complexe denkfuncties'.

De auteurs slagen erin om complexe theorieën en wetenschappelijke inzichten op een zeer toegankelijke wijze over te brengen aan professionals in onderwijs. Bovendien wordt dit alles verweven met krachtige voorbeelden, materialen en instrumenten om aan de slag te gaan met de taalgroeimiddelen. Maar er zijn ook tools die professionals helpen om kritisch te reflecteren op het eigen handelen. Het boek doet de leerkracht – en bij uitbreiding het hele schoolteam – nadenken over in welk mate je erin slaagt om in je klas een omgeving te creëren die voortdurend kansen biedt aan kinderen om te groeien in hun taalontwikkeling.

Vaak zeggen ze over een boek dat het een 'must read' is. Dit boek is meer. Het is een 'must do'.

Een taalrijk en taalstimulerend klasklimaat creëren is cruciaal voor maximaal schoolsucces van ALLE kinderen. Met dit boek kan je deze fundamentele doelstelling van onderwijs elke dag waarmaken.

Proficiat Marianne en Ruud!

Emeritus prof. dr. Piet Van Avermaet
Universiteit Gent

Voorwoord bij de geheel herziene editie

Taalonderwijs is tegenwoordig een van de meest besproken onderwerpen in het onderwijs. De zorgen over de taalvaardigheid van leerlingen zijn terecht, want taal is de basis voor schoolsucces. Een goede taalontwikkeling is cruciaal voor kennisverwerving, communicatie met anderen, wederzijds begrip, en het ordenen van gedachten en gevoelens. Dit boek is een praktische gids voor leerkrachten (en pabostudenten), onderwijs-assistenten en pedagogisch medewerkers. Voor het gemak en de leesbaarheid spreken we van 'leerkrachten' en 'begeleiders', maar daarmee bedoelen we iedereen die in het onderwijs en de opvang met kinderen werkt. Samen ontdekken we hoe je in gesprek kunt gaan met kinderen, hoe je gesprekken kunt verdiepen en hoe je daadwerkelijk kinderen vooruit kunt helpen in hun taalontwikkeling.

Er zijn veel publicaties over het belang van interactief voorlezen en van taaldenkgesprekken, over het creëren van een rijke taalomgeving, over het bespreken van schoolse teksten. Maar hoe voer je zo'n gesprek, waarbij je zorgt dat alle kinderen betrokken zijn en blijven? Hoe ga je om met zo veel kinderen in de klas met verschillende taalniveaus, en hoe zorg je dat alle kinderen gelijke kansen krijgen om iets nieuws te leren en te profiteren van al die 'rijke' taalsituaties? In eerdere edities van dit boek hebben we aandacht besteed aan drie belangrijke taalgroeimiddelen: taalaanbod, taalruimte en feedback. In de afgelopen jaren hebben talloze leerkrachten de kracht van het taalgroeipakket ervaren. De aanpak bleek niet alleen doeltreffend, maar ook makkelijk in te passen in de dagelijkse praktijk.

In opleiding en nascholing hebben we nauw samengewerkt met begeleiders, leerkrachten, studenten en pabodocenten. Zij gaven aan waar nog hobbels of onduidelijkheden waren en waar extra aanvullingen nodig waren. Zo kregen wij nog scherper zicht op de wensen van het veld. Verder stond de tijd niet stil en ook vanuit de wetenschap ontstonden nieuwe inzichten. In deze volledig herziene uitgave hebben we de inhoud aangescherpt, verdiept en uitgebreid. Er zijn twee splinternieuwe hoofdstukken toegevoegd: één over schooltaal (en de kloof tussen schooltaal en thuistaal) en één over het ontwikkelen van complexe taaldenkfuncties. We blijven trouw aan onze kern: het bevorderen van taalvaardigheid, de hele dag door, vanuit de brede visie op taal. Maar we gaan nog een stap

verder en we besteden ook uitgebreid aandacht aan denkontwikkeling. Taal en denken gaan immers hand in hand! Taal is niet alleen een middel om gedachten te delen, maar ook om ze te vormen en kennis te vergroten. Door zowel taal als denken te belichten sluiten we naadloos aan bij de nieuwe kerndoelen voor het basisonderwijs.

Als het gaat om beter taalonderwijs, geloven wij heilig in de kracht van de leerkracht. Natuurlijk zijn goede woordenschatprogramma's en taalmethodes belangrijk, maar uiteindelijk ligt de sleutel tot succes in de handen van jou als leerkracht. Het zijn jouw instructies, vragen, reacties op uitingen van leerlingen, die het echte verschil maken in de klas.

Met dit boek in de hand kun je je kennis en inzichten vergroten. We gaan op zoek naar research-based kenmerken van succesvolle interactie en vertalen die naar de praktijk in het handzame taalgroeppakket. Vervolgens laten we aan de hand van talloze praktijkvoorbeelden uit de onder- en middenbouw van het basisonderwijs zien hoe je ermee aan de slag kunt gaan. Met zelfevaluatieformulieren kun je je eigen interactieroutines in kaart brengen. Je krijgt in beeld wat je eigen sterke kanten zijn en wat er nog te verbeteren valt. Op basis daarvan maak je een keuze uit de opdrachten, die je individueel of samen met collega's kunt uitvoeren. Zo kun je je eigen vaardigheden stap voor stap verbeteren.

We danken iedereen die in de loop der jaren heeft meegedacht en meegelezen. In waardevolle interacties met collega's, leerkrachten, studenten en onderzoekers, hebben we steeds meer inzichten ontwikkeld en ideeën gekregen om de aanpak te verbeteren. Wij wensen dat deze compleet nieuwe uitgave je nog meer inspiratie geeft en sluiten graag af met een citaat uit de eerste druk:

‘Ons doel is om lezers mee te nemen en te laten ervaren:

- hoe leuk en spannend het is om de taal van de kinderen te doorzien;
- hoe intrigerend het is om hun taal- en denkontwikkeling te volgen;
- hoe bevredigend het is om hieraan op een eenvoudige en natuurlijke manier bij te dragen.’

Als we hierin slagen heeft dit boek zijn doel bereikt.

Marianne Verhallen
Ruud Walst
Voorjaar 2025

Inhoud

Ten geleide	5
Voorwoord bij de geheel herziene editie	7
1 Taalontwikkende interactie: een nieuw perspectief	13
1.1 Een brede blik op taal en taalonderwijs	13
1.2 Een brede blik op taal én denken	15
1.3 Taal en onderwijsachterstanden	16
1.4 Taal, kerndoelen en schoolsucces	18
1.5 Een nieuw perspectief	19
1.6 De opzet van dit boek	21
1.6.1 De praktijk als begin- en eindpunt	21
1.6.2 De inhoud van dit boek	21
1.6.3 Hoe dit boek te gebruiken?	22
2 Het wonder van de taalontwikkeling	25
2.1 Vliegenvlugge start	25
2.2 Verklaring van het taalverwervingsproces: drie theorieën	27
2.2.1 De imitatie-theorie	27
2.2.2 De creatieve-constructie-theorie	28
2.2.3 De interactie-theorie	30
2.3 Taal en denken	32
2.3.1 De opbouw van taalkennis	32
2.3.2 Complexere denkprocessen	33
2.4 De zone van naaste ontwikkeling en scaffolding	34
2.5 De drie taaltheorieën als basis voor taalontwikkende interactie	36
3 Taalontwikkende interactie thuis	39
3.1 Ouders geven aangepast taalaanbod	39
3.1.1 Kindgerichte spraak	39
3.1.2 Finetunen: i+1	41
3.2 Ouders laten hun kinderen praten: u+1	43
3.3 Ouders reageren op de uitingen van hun kinderen	45
3.4 Overeenkomsten en verschillen in diverse gezinnen	46

4	Taalontwikkende interactie in de klas	49
4.1	Taal in de klas	49
4.1.1	Veel kinderen in de klas	51
4.1.2	Veel verschillende thema's en/of vakken op het rooster	53
4.1.3	Schooltaal en thuistaal	55
4.2	Schooltaal toegankelijk maken	57
4.2.1	Contextuele ondersteuning en cognitieve belasting	58
4.2.2	Taaldenkfuncties	61
4.3	Drie taalgroeimiddelen	63
5	Pas taalgroeimiddel 1 toe: taalaanbod	67
5.1	Betrokkenheid (B1)	68
5.1.1	Breng betrokkenheid tot stand	69
5.1.2	Houd betrokkenheid vast	70
5.1.3	Herstel betrokkenheid	72
5.2	Begrijpelijkheid (B2)	73
5.2.1	Gebruik eenvoudige woorden en zinnen	74
5.2.2	Pas je spreektempo aan	75
5.2.3	Benadruk belangrijke delen uit je informatie	76
5.2.4	Parafraseer zinnen of tekstfragmenten	77
5.2.5	Bied ondersteunende context	78
5.3	Boven niveau (B3)	81
5.3.1	Verwerk nieuwe woorden en complexere zinnen in je taalaanbod	82
5.3.2	Laat geleidelijk contextuele ondersteuning achterwege	87
5.4	Betrokkenheid, begrijpelijkheid en boven niveau in ervaringscontexten	88
5.5	Begeleidend taalaanbod	90
5.6	Niveauverschillen en taalaanbod	90
6	Pas taalgroeimiddel 2 toe: taalruimte	95
6.1	Beurtruimte	96
6.1.1	Schep beurtruimte	97
6.1.2	Stimuleer beurtinitiatief bij stille kinderen	99
6.1.3	Stimuleer beurtinitiatief bij nieuwe onderwerpen	102
6.1.4	Bewaak spreekbeurten	104
6.2	Onderwerpsruimte	107
6.2.1	Stimuleer en honoreer onderwerpsinitiatief	108
6.2.2	Stimuleer leerlingen hun onderwerpen uit te bouwen	111
6.2.3	Stimuleer leerlingen op elkaar in te gaan	115

7 Pas taalgroeimiddel 3 toe: feedback	121
7.1 Modelleren	122
7.1.1 Modelleer inhoud	123
7.1.2 Modelleer taalvorm	124
7.1.3 Modelleer woordkeus	126
7.2 Helpen verhelderen	127
7.3 Hertalen	130
7.4 Positief bevestigen	132
8 Taalgroeimiddelen en cognitieve taalfuncties: gesprekken verdiepen	139
8.1 Taalgebruik en achterliggende denkprocessen	139
8.2 Het gebruik van taalfuncties in de klas	141
8.2.1 Taalaanbod	144
8.2.2 Taalruimte	147
8.2.3 Feedback	150
8.3 Scaffolding naar complexe taaldenkfuncties	151
8.3.1 Waarom 'waarom-vragen' speciale aandacht verdienen	152
8.3.2 Macro- en micro-scaffolding	154
9 Taalgroeimiddelen in verschillende groeiperings- en gespreksvormen	159
9.1 Groeiperingsvormen	159
9.1.1 Taalgroeimiddelen in de grote groep	160
9.1.2 Taalgroeimiddelen in de kleine groep	166
9.1.3 Een-op-eengesprekken	168
9.2 Gespreksvormen	169
9.2.1 Het persoonsgerichte gesprek	170
9.2.2 Het zaakgerichte gesprek	172
Opdrachten bij hoofdstuk 5: taalaanbod	183
Opdrachten bij hoofdstuk 6: taalruimte	209
Opdrachten bij hoofdstuk 7: feedback	229
Inschattingsschalen voor taalniveaus	243
Literatuurlijst	245
Over de auteurs	250
Register	251

1 Taalontwikkende interactie: een nieuw perspectief

Laten we beginnen bij het eind. Als je dit boek hebt doorgewerkt, dan heb jij (als leerkracht, onderwijsassistent of begeleider) alles in handen om de taalvaardigheid van kinderen snel en effectief op te bouwen en uit te breiden. We bieden je een compleet taalgroep pakket.

Taal hoort tot het allerbeste wat je de kinderen die aan jou zijn toevertrouwd, kunt bieden. Want taalontwikkeling reikt verder dan je denkt, zoals we in dit eerste hoofdstuk zullen zien. Het gaat niet alleen om taal- maar ook om denkontwikkeling, en een goede taalkennis bepaalt grotendeels de onderwijskansen van een kind én zijn of haar toekomst.

Wij staan een brede visie op taal voor, waarmee ook het taalonderwijs in een ander licht komt te staan. Taal is niet alleen een vak op het rooster. We kijken naar de talige interactie in de klas, naar taal in relatie met kennisopbouw en leren. De hele dag wordt taal in elke groep gebruikt. Met een interactieve aanpak kun je ieder kind, op elk moment van de dag, talig vooruit helpen. In dit eerste hoofdstuk beschrijven we taal en taalontwikkeling vanuit het brede perspectief. Aan het einde van dit hoofdstuk vind je een korte schets van de opbouw van dit boek.

1.1 Een brede blik op taal en taalonderwijs

Stel je eens voor dat we een week geen taal op school tot onze beschikking zouden hebben. Geen geklets in de huishoek, niet praten, geen boeken in de klas, helemaal geen voorlezen of stillezen, geen kringgesprekken of klasdiscussies, geen schrijfoopdrachten, ook geen groepsopdrachten of samenwerking, geen uitleg, instructie, enzovoort.

We zouden naar elkaar geluiden kunnen maken en misschien kunnen aangeven: 'pas op, gevaar', 'ga mee' of 'wegwezen!', maar verder houdt het dan wel op. Taal speelt een hoofdrol op school, is aan de orde in alle vakken. Het ontwikkelen van sterke taalvaardigheden is essentieel voor het onderwijsleerproces.

Taal is niet alleen een los vak op school, zoals bijvoorbeeld 'verkeer' dat is, maar loopt als een rode draad door alle activiteiten en vakken. Kinderen

leren taal terwijl ze praten, luisteren, lezen en schrijven. Taalstimulering kan en moet dus plaatsvinden bij alle onderwijsactiviteiten (zie ook: Onderwijsraad, 2020 – aanbeveling 2; Prenger & Pleumeekers, 2023).

Hoe kijk jij naar taal en taalonderwijs? Zie je het als één van de onderdelen van het onderwijsprogramma of het activiteitenplan, of krijgt het een prominentere plaats? In hoeverre zie jij kans de taalontwikkeling van kinderen te stimuleren bij al die activiteiten of vakken?

Kijk eens naar het bouwen van een blokkentoren bij de peuters of kleuters. Het gaat om constructief spel en ruimtelijk inzicht, maar als we met een bredere blik kijken, komt ook taalontwikkeling in het vizier: het draait immers om de begrippen bovenop, hoger, en ‘nog eentje erbij’. Zo bezien is in de hogere groepen het bespreken van een tekst over ‘woestijnen’ niet alleen een lesje wereldoriëntatie, maar tegelijkertijd ook een uitstekende gelegenheid om taalvaardigheid uit te breiden. Als je kijkt vanuit een brede visie op taal, dan ontdek je overal taalontwikkelingskansen, op elk moment van de dag.

Door de jaren heen zijn er stapels onderwijsmaterialen ontwikkeld voor het vak ‘taal’: in peuter- en kleuterprogramma’s, taal leesmethodes, taal leerboeken met oefenbladen, posters, audiovisuele hulpmiddelen, educatieve apps, enzovoort. Hoewel al deze middelen nuttig en belangrijk kunnen zijn voor de taalontwikkeling van leerlingen, is er één algemeen middel dat de hele dag door voor taalgroei kan zorgen: taalontwikkellende interactie. En hier zijn we aanbeland bij het hoofdonderwerp van dit boek. Taalontwikkellende interactie is het stimuleren van de taalontwikkeling van kinderen tijdens gesprekken. Een leerkracht die hierin geoefend is, weet het taalniveau van de kinderen op een steeds hoger plan te brengen. In de klas zijn jij en je leerlingen continu met taal bezig. De kinderen praten, luisteren, lezen en schrijven heel wat af. Het babbeltje bij het binnenkomen of naar buitengaan, de bewegingsles, de leesschrijfhoek, de les wereldoriëntatie of natuuronderwijs: taal staat in elke speel- en leersituatie centraal. In al deze situaties kunnen kinderen nieuwe woorden leren of vertrouwd raken met nieuwe zinsconstructies; ze leren vragen stellen of – zo nodig met hulp – een antwoord op een lastige vraag geven. Ze hoeven niet te wachten tot het tijd is voor de taalles: op elk moment van de dag kunnen ze taal leren. Zo wordt de onderwijstijd pas effectief gebruikt!

Ray die in de bouwhoek een hoge toren bouwt die bijna omvalt; Dennis die in het leergesprek over de diertuin zegt: ‘Ja die olifant heeft zo’n hele lange eh dinges’; Lisa die meester Thijs antwoordt: ‘De magneet heeft die spijker aangetrekt’; juf Corrie die tegen vragende blikken aankijkt als ze in de inleiding op de tekst over ‘sluizen’ vertelt hoe ‘kleppen open- en dichtgaan’. Op al deze momenten kan gewerkt worden aan taalontwikkeling.

Door vanuit een brede visie op taal bewust en structureel de strategieën van taalontwikkellende interactie in te zetten, werk je permanent aan de taalgroei van je leerlingen. Als we een stapje verder gaan en kijken naar de rol van taal in de ontwikkeling van een kind, dan gaat het niet alleen om taal, maar tegelijkertijd om denken, kennisverwerving en leren (ASCD, 2023). Je kunt ze niet los van elkaar zien.

1.2 Een brede blik op taal én denken

Kinderen leren van heel jongs af aan taal om te kunnen communiceren en hun behoeften, gedachten en gevoelens te delen. Maar het gaat niet alleen om communicatieve ontwikkeling.

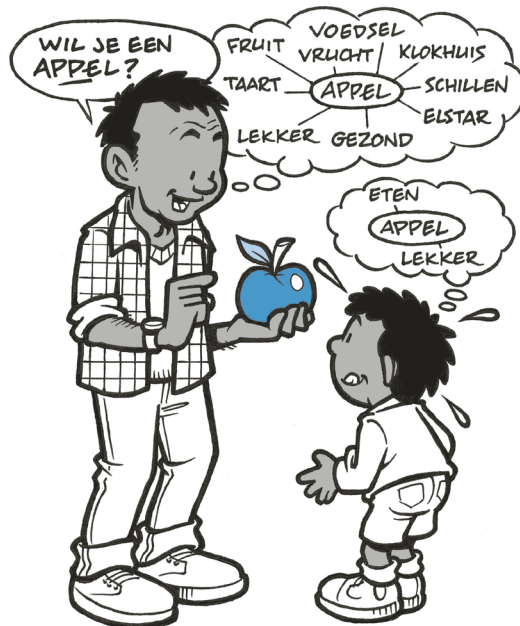
Taal is onlosmakelijk verbonden met kennisopbouw en is hét middel bij uitstek om het denken te reguleren en te organiseren. Vooral daarom hoort taal in het onderwijs bovenaan het prioriteitenlijstje te staan.

De insteek van dit boek is taalontwikkeling, maar taal en cognitieve ontwikkeling gaan hand in hand. Kinderen ontwikkelen hun taal, terwijl ze tegelijkertijd leren over 'de wereld'. Als een jong kind een appel ziet en het woord 'appel' leert, leert het niet alleen het Nederlandse woordje voor die specifieke vrucht. Het leert uiteindelijk ook dat er verschillende soorten appels zijn (rode, groene, zoete, zure), dat bananen, mandarijnen en appels tot een groep behoren, namelijk fruit, en dat fruit (en dus ook een appel) gezond is. Hetzelfde geldt voor een leerling in groep 5 die over woestijnen leert. Het kind verdiept zijn kennis van de woordbetekenissen en oefent zich in het gebruik van taal om verbanden te leggen. Zo is taalontwikkeling verbonden met het ordenen van de werkelijkheid, en het leren over de wereld (zie ook: Verhallen & Weessies, 2022).

Een kind dat taal verwerft, leert nieuwe betekenissen en ontwikkelt denkstructuren. Dit gebeurt op elke leeftijd, van jongs af aan. Naarmate kinderen taalvaardiger worden, worden ook hun denkprocessen complexer. Een kind dat kan spreken, kan zijn of haar eigen gedachten uitdrukken en vragen stellen, zoals: 'Waar komen appels vandaan?', 'Wat is het verschil tussen appels en peren?', 'Hoeveel appels gaan er in de appeltaart?' Of misschien wel: 'Huh, een dennenappel is toch geen appel?' Zo leren kinderen de wereld beter begrijpen en worden gedachten steeds meer georganiseerd en gestructureerd op een abstract niveau.

Zodra kinderen naar school gaan, staat taal centraal bij het leren. In de volgende hoofdstukken komen we hier nog verder op terug. Voor nu is het belangrijk te beseffen dat de impact van taalontwikkellend onderwijs niet

overschat kan worden. En dat kinderen die moeite hebben met taal, een groot probleem hebben bij het volgen van het onderwijs in de klas.

1.3 Taal en onderwijsachterstanden

Er zijn grote verschillen tussen kinderen als het gaat om de taalontwikkeling thuis (het onderwerp van hoofdstuk 3). Misschien lopen de minder taalvaardige kinderen in het begin nog niet zo uit de pas en kunnen ze zich nog nét redden. Maar naarmate de kinderen verder komen in het onderwijs, wordt het taalgebruik minder alledaags en worden er steeds hogere taaleisen aan de leerlingen gesteld. Om te beginnen is er gaandeweg minder ondersteuning vanuit de context. Bij het praten over de fruitstukjes in het tussendoortje kun je altijd nog iets aanwijzen ('mm, wat is dit een lekker stukje appel') of uitbeelden ('goed kauwen, kijk zo!'), bij een uitleg over de voedingswaarde van appels is er veel minder contextuele ondersteuning.

In de midden- en bovenbouwgroepen, bij het zaakvakonderwijs, krijgen kinderen te maken met informatieve teksten, die in de leerboeken of methodes staan. De woorden zijn voor een deel abstracter, de zinnen langer en complexer en de gebruikte taal is steeds formeler. Terwijl ook ingewikkelder denkstappen worden gemaakt. Dan gaat het niet meer om appels eten, of om de verschillen tussen appels en peren, maar krijgen leerlingen te maken met teksten als de volgende:

Appels zijn, net als andere soorten fruit, een rijke bron van voedingsstoffen. De gezondheidsraad adviseert om veel appels te eten, omdat het bijdraagt aan een gezonde levensstijl en het risico op verschillende gezondheidsproblemen wordt verkleind.

Niet alle kinderen zijn even goed in staat om dit soort schoolse teksten geheel te begrijpen en deel te nemen aan de onderwijsleergesprekken in de klas. Bij veel leerlingen blijkt de taalvaardigheid tekort te schieten. Ze snappen de tekst of een instructie niet, ze begrijpen een uitleg maar half, en het beantwoorden van lastige vragen is helemaal een probleem. Zo ploeteren ze zich in de les steeds weer door een brij heen van gesproken en geschreven taal, die ze niet of onvoldoende beheersen. En niet alleen kinderen, maar ook de leerkrachten ervaren taal dan steeds meer als een struikelblok, zoals blijkt uit de volgende uitspraken die we in de loop der tijd hebben opgetekend:

Ik heb het idee dat bepaalde kinderen gewoon een kwart van de les niet begrijpen. Het gaat allemaal het ene oor in het andere uit. Ik leg iets uit en vervolgens begrijpen ze nog niet wat ze moeten doen. (leerkracht groep 5)

Als de teksten voor wereldoriëntatie op tafel komen, dan zie ik de gordijnen al dichtgaan in de ogen van de kinderen. (leerkracht groep 7)

Eliana is een meisje dat volgens mij heel wat zou kunnen, maar ze heeft zo veel moeite met Nederlands. Ze hangt er maar een beetje bij in de klas en ik weet niet hoe ik haar beter zou kunnen helpen. (leerkracht groep 3)

De brede visie op taal laat meteen zien dat kinderen die de taal níet voldoende beheersen, heel slecht af zijn. Als kinderen struikelen over taal, probeer je hen als leerkracht natuurlijk verder te helpen. Je verduidelijkt onbekende woorden of ingewikkelde zinsstructuren. Als je inschat dat de kinderen een tekst niet zelfstandig kunnen lezen en begrijpen, lees je die voor, of je vertelt in eigen woorden waar het om gaat. Op die manier probeer je de taal begrijpelijk te maken. Ondanks al die extra inspanningen krijg je nog niet het gevoel dat er wezenlijk iets verandert. Het lijkt dan alsof je alleen maar bezig bent met pleistertjes plakken. Toch betekent dit niet dat al je inspanningen overbodig zijn.

Integendeel! Veel kinderen kunnen niet zonder extra hulp. Maar het gaat hier vaak om hulp achteraf: de kinderen zijn eigenlijk al gestruikeld en achteropgeraakt. Je probeert als leerkracht steeds de pijn te verzachten met een zalfje of een pilletje.

Voorkomen is beter dan genezen, ook als het taal betreft. Eigenlijk moet je *preventief* te werk gaan. Diverse onderzoeken laten zien dat het verstandig

is om vroeg te beginnen met extra taalstimulering (Nguyen Thi Ngoc Ha et al., 2024). Dat lukt niet voldoende met de doorsnee taalmethodes. De kinderen waar het hier om gaat hebben aan de (peuter- en kleuter) methodes, taalopdrachten, invullesjes, tekstvragen en stelopdrachten niet genoeg. Kinderen leren taal niet enkel uit een boekje!

1.4 Taal, kerndoelen en schoolsucces

Het is van cruciaal belang om stevig in te zetten op taalontwikkeling, niet als losstaand domein maar in het brede perspectief van onderwijskansen. De United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) erkent het ontwikkelen van vroege taalvaardigheden zelfs als een wereldwijd fundamenteel mensenrecht. Taal is immers essentieel voor de cognitieve, gedragsmatige en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Juist op het gebied van taal zien we belangrijke verschillen (Finders et al., 2023).

Internationaal onderzoek toont dat kleuters uit gezinnen met een lagere sociaaleconomische status hun schoolloopbaan vaak al met een grote achterstand beginnen. Zij missen de taalvaardigheden, die nodig zijn om het onderwijs succesvol te kunnen doorlopen (Arnold & Doctoroff, 2003; Fernald et al., 2013). Ook de kinderen die van huis uit een andere taal spreken vormen een belangrijke risicogroep.

Het nationaal onderwijsbeleid benadrukt dit probleem. In de Kerndoelen Basisonderwijs staat dat ‘scholen moeten bijdragen aan de kansengelijkheid van leerlingen’ (Prenger & Pleumeekers, 2023, p. 17). Op schoolniveau moet er gezorgd worden voor ‘een rijke taal- en leesomgeving voor alle leerlingen’ (kerndoel 1) en dient ‘de taalontwikkeling van de leerling in de “andere leergebieden” gestimuleerd te worden’ (kerndoel 2). Het gaat dus niet alleen om het ‘vak’ Nederlands, maar om taalontwikkeling in álle vakken. Daar sluiten we met taalontwikkellende interactie naadloos bij aan. Ook op leerlingniveau is taalontwikkellende interactie een belangrijk middel bij het realiseren van de kerndoelen. Dit betreft onder andere de doelen ‘begrijpend luisteren’ (De leerling toont begrip van beluisterde, gelezen en bekeken teksten: kerndoel 3), ‘doelgericht spreken’ (De leerling spreekt en schrijft afgestemd op doel, publiek en context: kerndoel 4), ‘doelgericht gesprekken voeren’ (De leerling voert gesprekken om tot kennisopbouw, begrip of een aanpak te komen: kerndoel 10) en ‘gesprekken voeren om te leren’ (De leerling voert gesprekken afgestemd op doel, gesprekspartner en context: kerndoel 11). De aanpak die we in dit boek beschrijven stelt de ontwikkeling van al de hiervoor genoemde taalcompetenties centraal.

1.5 Een nieuw perspectief

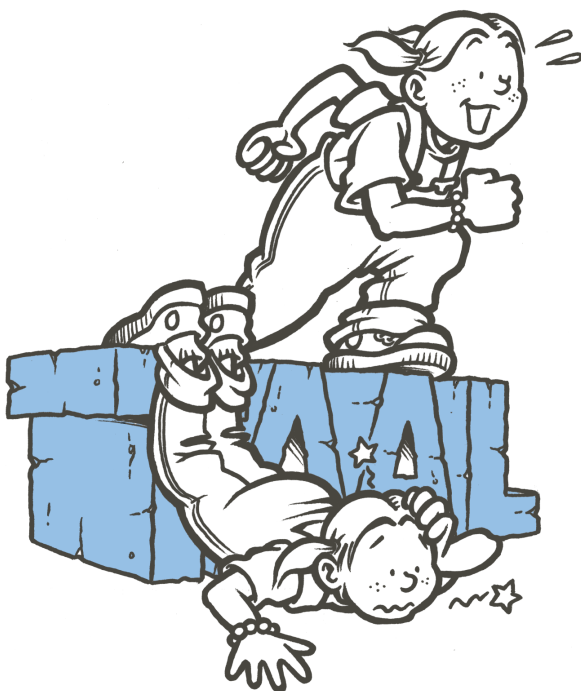
In de brede visie op taal (zie paragraaf 1.2 en 1.3) komt taalonderwijs in een ander licht te staan. Taal, en specifiek schooltaal, wordt niet langer gezien als een struikelblok, maar juist als een belangrijke opstap naar verdere ontwikkeling. Of het nu gaat om spelontwikkeling, sociale ontwikkeling, vroege leesontwikkeling bij peuters en kleuters, of om rekenen, begrijpend lezen, wereldoriëntatie of natuuronderwijs: taal is de onderliggende factor die diepere begripsvorming en kritische denkvaardigheden mogelijk maakt.

Met dit inzicht ontdek je als leerkracht nieuwe kansen om het taalonderwijs op verschillende manieren te versterken. Door bewust aandacht te besteden aan taal in brede zin, help je je leerlingen niet alleen beter te communiceren, maar ook om complexe ideeën te begrijpen en helder uit te drukken. Dit geeft hun de tools om met vertrouwen en succes het onderwijs te volgen. In het taalonderwijs richt je je dan niet alleen op het aanleren van nieuwe woorden of grammatica, maar ook op het gebruik van taal om de wereld beter te begrijpen en de vaardigheid zich in die taal uit te drukken. Binnen dit kader kan elke interactie taalontwikkellend worden. De kunst is om in alle onderwijsleersituaties én binnen alle vakken mogelijkheden te zien én te benutten. Dit betekent dat taalontwikkellende interactie breed ingezet moet worden:

- of je nu frontaal instructie geeft, of de kinderen in kleine groepjes laat werken: ongeacht je klassenorganisatie;
- of je nu een lesje geeft over de lente in een peuter-/kleutergroep of een rekenles over procenten in groep 7: ongeacht de lesinhoud;
- of je nu thematisch, projectmatig of meer vanuit methodes werkt: ongeacht je onderwijsvisie.

Wij zijn ervan overtuigd dat begeleiders en leerkrachten die de principes van taalontwikkellende interactie kennen en kunnen toepassen een enorme bijdrage zullen leveren aan het taalleren en de onderwijskansen van kinderen. Door met deze visie aan de slag te gaan en in te zetten op taalontwikkellende interactie, zet je taal in als de drijvende kracht achter de groei en ontwikkeling van je leerlingen.

En het grappige is ... wij denken dat er niet zo veel voor nodig is om dit te bereiken.

Er zijn drie taalgroeimiddelen, die bij elkaar gevoegd en gebundeld, samen een compleet taalgroepakket vormen. Of een kind aan de zandtafel bezig is, een tekst leest, een geschiedenisopdracht uitvoert of een spreekbeurt heeft in de kring, met dit pakket kun je als leerkracht altijd en overal de taalontwikkeling van kinderen verder helpen.

Het taalgroepakket kan in handen van een goede (taal)leerkracht wonderen verrichten, zoals een pakket geneesmiddelen of een lancet in de handen van een bekwame hartspecialist genezing brengt. Goede hartspecialisten weten hoe het hart werkt en welke medicijnen ze kunnen toedienen; ze weten hoe hartkwalen te opereren zijn, welke instrumenten ze daarvoor nodig hebben en ze hebben zich geoefend in het gebruik ervan. Zo is het ook met goede taalleerkrachten: zij weten hoe het taalverwervingsproces in elkaar steekt; ze kennen de middelen die nodig zijn om dit proces op gang te houden en hebben zich geoefend in het gebruik ervan. Hier houdt de vergelijking tussen hartspecialisten en taalleerkrachten helaas op. Kijk maar naar de salarisstroompjes: een wereld van verschil. Een troost is dat je sneller een goede taalleerkracht wordt dan een goede hartchirurg. Naar ons idee kom je al een heel eind wanneer je dit boek leest en daadwerkelijk aan de slag gaat met de ideeën en opdrachten die we je bieden.

1.6 De opzet van dit boek

Dit boek is meer een doe-boek dan een lees-boek. We nodigen je uit om er mee aan de slag te gaan!

1.6.1 De praktijk als begin- en eindpunt

Aan de hand van verschillende voorbeelden uit de praktijk laten we zien hoe je je eigen praktijk kunt verbeteren. In de loop van het boek word je steeds gestimuleerd middelen in te zetten om de taalontwikkende kracht van de interactie te versterken.

We zetten in op kennis en vaardigheid:

- Voor het ontwikkelen van kennis presenteren we geen theoretische uitleg over de fonologische, morfologische en syntactische ontwikkeling van kinderen. Wél kijken we met een frisse blik naar het wonder van de taalverwerving om de factoren op een rijtje te krijgen die taal-leren bevorderen.
- Voor het ontwikkelen van vaardigheden zoeken we het niet in uitgebreide verhandelingen over taaldidactische methodieken. Wél geven we een diversiteit aan praktische voorbeelden en handreikingen om zo te leren spreken met kinderen dat ze in talig opzicht vooruitgaan.

1.6.2 De inhoud van dit boek

Na dit eerste, inleidende hoofdstuk nemen we in hoofdstuk 2 het wonder van de taalontwikkeling onder de loep. We willen je inzicht geven in hoe het taalleermechanisme van kinderen werkt, zodat je er met het taalgroep pakket bewust en doelgericht op kunt inspelen. In hoofdstuk 3 en 4 volgen we de kinderen in hun ontwikkeling thuis en op school. Bijna alle kinderen verwerven de eerste jaren thuis een grote hoeveelheid taal: kennelijk weten de ouders (met ouders bedoelen we natuurlijk ook opvoeders) steeds de juiste toon te treffen en de taalontwikkeling van hun kroost te stimuleren en op gang te houden. We laten zien wat de succesfactoren zijn, maar we kijken ook naar de verschillen met kinderen die in minder bevoorrechte milieus opgroeien. Gewapend met die kennis kunnen we de lijnen in hoofdstuk 4 doortrekken naar het onderwijs. We zoomen in op de ontwikkeling van schoolse taalvaardigheid, waarbij we de koppeling van taal- en denkontwikkeling en de ontwikkeling van verschillende cognitieve taalfuncties duidelijk maken.

Vervolgens bespreken we in de hoofdstukken 5, 6 en 7 het taalgroep pakket. We richten ons steeds op een van de drie taalgroeimiddelen: taalaanbod, taalruimte en feedback. Je leert hoe je elk middel praktisch kunt toepassen en krijgt tips en aanwijzingen voor het gebruik in je eigen groep. In elk hoofdstuk verwijzen we naar opdrachten om het betreffende middel steeds beter en makkelijker te integreren in je dagelijks handelen.

In hoofdstuk 8 richten we de aandacht op taaldenkgesprekken en het stimuleren van het gebruik van complexe taalfuncties. Het gaat dan om het verdiepen van gesprekken, waarin ook de cognitieve ontwikkeling van kinderen centraal komt te staan. Ten slotte bespreken we in hoofdstuk 9 de inzet van de taalgroeimiddelen binnen verschillende groeiperings- en gespreksvormen.

Tussen de tekst door vind je ‘kaders’; er zijn vijf verschillende soorten:

Deze kaders bevatten extra informatie en wetenswaardigheden;

Hierin staan opdrachten die je eventjes tussendoor kunt doen;

Deze kaders bevatten goede voorbeelden die de tekst verhelderen;

Deze kaders bieden slechte voorbeelden;

In deze kaders vind je tips en/of aandachtspunten.

Achter in het boek is een opdrachtendeel opgenomen waarmee je zelf aan de slag kunt gaan. Hierin vind je activiteiten die je individueel of samen met collega's kunt doen om je eigen vaardigheden te oefenen en te verfijnen.

1.6.3 Hoe dit boek te gebruiken?

Dit boek is op verschillende manieren te gebruiken. Welke manier je kiest is natuurlijk afhankelijk van je doel.

Als je je beperkt tot het lezen van de hoofdstukken, dan eindig je met informatie en inzichten. Maar de bedoeling van taalontwikkellende interactie is dat je die gaat inzetten in je eigen groep. Daarom bieden we na hoofdstuk 9 een gevarieerd pakket met praktijkoefeningen, zoals we hiervoor al aangaven. Je kunt individueel aan de slag gaan en zelfstandig oefenen. Je kunt plichtsgetrouw alle opdrachten één voor één doen, maar dat kost nogal wat tijd. We verwachten dat de meeste lezers zullen volstaan met een selectie. Zo'n selectie kun je intuïtief maken door de opdrachten door te bladeren en eruit te pikken wat jou zinvol lijkt. Je kunt ook meer systematisch te werk gaan. In dat geval vul je de zelfevaluatieformulieren in die

in de hoofdstukken 5 t/m 7 staan. Op basis daarvan kun je bepalen welke opdrachten bij een bepaald taalgroeimiddel voor jou van belang zijn.

‘Als je snel wilt gaan ga alleen, als je ver wilt gaan ga dan samen’, luidt een Afrikaans gezegde. Je wilt met taalontwikkende interactie ver komen. Dan kun je het beste samenwerken met een maatje of een groep collega’s, of met het hele team (in een professionele leergemeenschap). Als je samenwerkt bij de opdrachten kun je ideeën uitwisselen en met elkaar nieuwe manieren uitproberen en bespreken. Samen met anderen word je meer geprikkeld om in de praktijk aan de slag te gaan en zo bouw je met z’n allen een schat aan kennis en ervaring op. Uiteindelijk maakt deze samenwerking het onderwijs niet alleen effectiever, maar ook veel leuker voor zowel leerkrachten als leerlingen.

Je kunt de opdrachten gebruiken om stap voor stap in teamverband het taalonderwijs aan leerlingen te optimaliseren en taalontwikkende interactie bouw- of schoolbreed in te voeren.